

БЕЛОРУССКИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ-ПАРОНИМЫ С КОРНЕМ АСОБ- КАК ОБЪЕКТЫ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА 1910–30-х гг.)

С. Н. ЗАПРУДСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматривается история использования в белорусском литературном языке 1910–30-х гг. прилагательных с корнем *асоб-*, которые в современном языке образуют два паронимических ряда: *асабовы* – *асабісты* – *асаблівы* и *асобны* – *асобы*. Сделан вывод, что до 1930-х гг. семантические противопоставления, которые дали основание для возникновения этих рядов, еще окончательно не сформировались. Слово *асабовы* часто употреблялось как дублет современного *асабісты*, а лексема *асабісты* использовалась наряду с прилагательным *асаблівы*. Употребление форм *асаблівы*, *асобны*, *асобы* в основном было стабильным, однако в отличие от современной практики для выражения значения ‘не такой, как все’ в 1920-х гг., кроме слова *асаблівы*, использовались также лексемы *асабісты*, *асабовы* и *асобны*. Недостаточно дифференцированное употребление слов *асабовы*, *асабісты*, *асаблівы* и *асобны* тем не менее не приводило к искажению смысла. На состав соответствующей группы слов (совокупно с производными от них существительными и наречиями) влияли польский и украинский языки. Слова *асабовы*, *асабістасць* и, вероятно, *асобнасць* были заимствованы из этих языков, а заимствованная из русского языка лексема *асобенны* позже вышла из употребления. Взаимозаменяемость в 1920-х гг. форм *асабовы* и *асабісты*, использование форм *асабовы*, *асабісты*, *асобны* в нетрадиционных для современной практики значениях самими лучшими белорусскими писателями, трудность в определении для ряда употреблений точных значений и другие обстоятельства свидетельствуют о том, что формы *асабовы*, *асабісты*, *асаблівы*, *асобны* до 1930-х гг. были еще не столько самостоятельными словами с присущими им строго определенными значениями, сколько словообразовательными и/или лексико-семантическими вариантами одного слова.

Ключевые слова: паронимы; историческая лексикология; белорусский литературный язык; 1910–30-е гг.; семантическая дифференциация; словообразовательные варианты; паронимическая аттракция.

БЕЛАРУСКІЯ ПРЫМЕТНІКІ-ПАРОНІМЫ З КОРНЕМ АСОБ- ЯК АБ'ЕКТЫ ГІСТАРЫЧНАЙ ЛЕКСІКАЛОГІІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ 1910–30-х гг.)

С. М. ЗАПРУДСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаецца гісторыя ўжывання ў беларускай літаратурнай мове 1910–30-х гг. прыметнікаў з корнем *асоб-*, якія ў сучаснай мове ўтвараюць два паранімічныя рады: *асабовы* – *асабісты* – *асаблівы* і *асобны* – *асобы*. Зроблены вывад, што да 1930-х гг. семантычныя процістаўленні, якія далі падставу для ўзнікнення гэтых радоў, яшчэ

Образец цитирования:

Запрудскі СМ. Беларускія прыметнікі-паронімы з корнем *асоб-* як аб'екты гістарычнай лексікалогіі (на матэрыяле літаратурнай мовы 1910–30-х гг.). *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2019;3:79–93.

For citation:

Zaprudski SM. Belarusian adjectives-paronyms with the root *asob-* as the objects of the historical lexicology (based on the material of the literary language of the 1910–30s). *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2019;3:79–93. Belarusian.

Автор:

Сергей Николаевич Запрудский – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры белорусского языкознания филологического факультета.

Author:

Siarhiej M. Zaprudski, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology.
zaprudski@gmail.com

канчаткова не сфарміраваліся. Слова *асабовы* часта ўжывалася як дублет сучаснага *асабісты*, а лексема *асабісты* выкарыстоўвалася поруч з прыметнікам *асаблівы*. Ужыванне форм *асаблівы*, *асобны*, *асобы* ў асноўным было стабільным, аднак у адрозненне ад сучаснай практыкі для выражэння значэння ‘не падобны да іншых’ у 1920-я гг., акрамя слова *асаблівы*, выкарыстоўваліся таксама лексемы *асабісты*, *асабовы* і *асобны*. Недастаткова дыферэнцыраванае ўжыванне слоў *асабовы*, *асабісты*, *асаблівы* і *асобны* тым не менш не прыводзіла да скажэння сэнсу. На склад адпаведнай групы слоў (сукупна з вытворнымі ад іх назоўнікамі і прыслоўямі) уплывалі польская і ўкраінская мовы. Слова *асабовы*, *асабістасць* і, верагодна, *асобнасць* былі запазычаны з гэтых моў, а запазычаная з рускай мовы лексема *асобенны* пазней выйшла з ужытку. Узаемазамыняльнасць у 1920-я гг. форм *асабовы* і *асабісты*, ужыванне форм *асабовы*, *асабісты*, *асобны* ў нетрадыцыйных для сучаснай практыкі значэннях найлепшымі пісьменнікамі, цяжкасць ва ўстанаўленні для шэрагу ўжыванняў дакладных значэнняў і іншыя акалічнасці сведчаць пра тое, што формы *асабовы*, *асабісты*, *асаблівы*, *асобны* да 1930-х гг. былі яшчэ не столькі самастойнымі словамі з уласцівымі ім строга акрэсленымі значэннямі, колькі словаўтваральнымі і/або лексіка-семантычнымі варыянтамі аднаго слова.

Ключавыя словы: паронімы; гістарычная лексікалогія; беларуская літаратурная мова; 1910–30-я гг.; семантычная дыферэнцыяцыя; словаўтваральныя варыянты; паранімічная атракцыя.

BELARUSIAN ADJECTIVES-PARONYMS WITH THE ROOT ASOB- AS THE OBJECTS OF THE HISTORICAL LEXICOLOGY (BASED ON THE MATERIAL OF THE LITERARY LANGUAGE OF THE 1910–30s)

S. M. ZAPRUDSKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article deals with the history of usage of adjectives with the root *asob-* in the Belarusian literary language of the 1910–30s. They form two paronymic sets in the modern Belarusian: *asabovy* – *asabisty* – *asablivny* and *asobny* – *asoby*. We come to the conclusion that the semantic opposition that became a foundation for the formation of these sets had not been fully formed by the 1930s. The word *asabovy* was often used as a doublet of *asabisty*, and the lexeme *asabisty* – in the meaning of *asablivny*. The use of the forms *asablivny*, *asobny*, *asoby* was more or less stable, however, in contrast to the modern usage, in the 1920s the forms *asabisty*, *asabovy*, and *asobny* were used in the meaning ‘different from usual’ together with the word *asablivny*. The deficient differentiation of the words *asabovy*, *asabisty*, *asablivny* and *asobny* did not lead to the corruption of the meaning of the utterances. Polish and Ukrainian influenced the composition of this word group inclusive with derivative nouns and adverbs. The words *asabovy*, *asabistasć*, and apparently *asobnasć* were borrowed from these languages; and the lexeme *asobienny*, borrowed from Russian, later went out of usage. Several circumstances, including the interchangeability of the forms *asabovy* and *asabisty* in the 1920s; the use of the forms *asabovy*, *asabisty*, *asobny* by the best writers in the non-typical meanings for the modern practice; the complexity to define exact meanings in a range of usage, as well as other circumstances bring us to the conclusion that the forms *asabovy*, *asabisty*, *asablivny*, *asobny* were word-formation and/or lexical and semantic variants of the same word in the 1930s rather than independent words, with their intrinsic strict meanings.

Keywords: paronyms; historical lexicology; Belarusian literary language; 1910–30s; semantic differentiation; word-formation variants; paronymic attraction.

1. Уводзіны

Заснаванне традыцыі вывучэння паронімаў у беларускай лінгвістыцы звязана з іменем С. Грабчыкава, аўтара арыентаваных на «шырокае кола чытачоў» [1, с. 191] прац «Цяжкія выпадкі ўжывання блізкіх па гучанню слоў» (1977), «Межъязыковые омонимы и паронимы. Опыт русско-белорусского словаря» (1980) і «Слоўнік паронімаў беларускай мовы» (1994) [2–4]. Цікавае да з’явы параніміі ўзнікла як спроба садзейнічаць вырашэнню задач выкладання мовы [5, с. 67], існавала патрэба размяжоўваць словы, блізкія па гучанні, але розныя па значэнні [4, с. 6]. Лексічныя значэнні паронімаў звычайна суаднесены паміж сабой [6, с. 4], але абавязкова размежаваны [7, с. 14]. Гукавое і марфалагічнае падабенства паронімаў можа выклікаць іх змешванне ў маўленні, што і з’яўляецца прычынай лексічных памылак. Паронімы не замяняюцца іншымі кампанентамі паранімічнага рада без парушэння сэнсу выказвання [8, с. 411].

Што да навуковага вывучэння параніміі, то яно пачалося не раней, чым аформілася дысцыпліна «Культура маўлення». У беларускай лінгвістыцы даследаванне параніміі знаходзіцца ў падпарадкаваным становішчы ў дачыненні да практыка-арыентаванага вывучэння беларускай мовы і праводзіцца

пераважна ў рэчышчы распрацоўкі культурамоўнай праблематыкі, адно з нешматлікіх выключэнняў – артыкул А. Шаблоўскага [5]. У падручніку па гісторыі беларускага мовазнаўства названыя вышэй працы С. Грабчыкава 1977 і 1980 гг. згадваюцца ў раздзеле аб лексікаграфіі [1, с. 191]. Іх практыка-арыентаваны характар абумоўлівае тую акалічнасць, што тэарэтычныя пытанні ў гэтых выданнях закраналіся мімаходзь, што нядзіўна для часу, калі вывучэнне паронімаў было адносна новай з’явай; у савецкай навуцы ў 1970-я гг. адсутнічала агульная тэорыя параніміі [9, с. 3].

У працах С. Грабчыкава і ў беларускай лінгвістыцы ў цэлым амаль не вывучаецца гістарычны ракурс праблемы. Можа нават скласціся ўражанне, што параніміі ўвогуле няма месца ў гістарычных даследаваннях. Так, А. Шаблоўскі сцвярджае, што паранімія – гэта «з’ява, якая належыць да моўнай сінхраніі. Такім чынам, адпаведнасці, што складаюцца з этымалагічна роднасных слоў... выходзяць за межы паранімічных» [5, с. 70]. У вельмі рэдкіх выпадках у беларускім мовазнаўстве паранімы прыцягваюць увагу як аб’ект гістарычнай лексікалогіі. Так, у 2010 г. на прыкладзе розных выданняў твора У. Леніна «Да вясковай беднаты» ў рамках гаворкі пра «ўдасканаленне элементаў моўнай сістэмы праз дыферэнцыяцыю паронімаў» І. Змачынская пракаментавала рэдакцыйную праўку, згодна з якой выкарыстанае ў 1929 г. слова *асаблівы* ў 1933 г. было заменена на *асобны*: *машыны засланяліся асаблівымі прыспасабленнямі – машыны засланяліся асобнымі прыспасабленнямі* [10, с. 69]. У дапаможніку для студэнтаў А. Юрэвіч 1983 г. коратка зазначаецца, што некаторыя паранімы з цягам часу перастаюць быць такімі і пераходзяць у разрад сінонімаў [11, с. 74].

Між тым некаторыя паранімічныя рады выклікаюць вялікую цікавасць з пункта гледжання гісторыі іх усталявання ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Іх даследаванне мае вялікае значэнне як для адэкватнай кваліфікацыі розных канкрэтных выпадкаў выкарыстання сугучных слоў у беларускай літаратурнай мове на розных гістарычных этапах, так і для лепшага разумення спецыфікі развіцця беларускай літаратурнай мовы ў XX ст. у цэлым.

У слоўніках С. Грабчыкава 1977 і 1994 гг. знаходзім пяць прыметнікаў з коранем *асоб-* (*асабісты* – *асаблівы* – *асабовы* – *асобны* – *асобы*). Вядомае з гісторыі мовы нелітаратурнае слова *асобенны* ў слоўніках адсутнічае. Зыходзячы, верагодна, з крытэрыю структурнага падабенства [11, с. 74], група з пяці названых вышэй слоў падзелена на два рады, у рамках якіх вылучаны тры прыметнікі з двухскладовай фіналлю (*асабісты* – *асабовы* – *асаблівы*) і два – з аднаскладовай (*асобны* – *асобы*) [4, с. 24, 30].

У сучаснай беларускай мове прыметнік *асабовы* мае два значэнні: 1) ‘які ўласцівы пэўнай асобе; які мае дачыненне да пэўнай асобы’; 2) ‘які выражае граматычную катэгорыю асобы’. Пры артыкуле *асабовы* ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» пазначана, што існуюць таксама ўстойлівыя спалучэнні *асабовая справа*, *асабовы рахунак*, *асабовы склад* (ТСБМ, т. 1, с. 273). Прыметнік *асабісты* мае тры значэнні: 1) ‘які належыць пэўнай асобе, якім карыстаецца гэта асоба; уласцівы пэўнай асобе’; 2) ‘які датычыцца якой-небудзь асобы, закранае яе інтарэсы; звязаны з прыватным, сямейным жыццём; які накіраваны на пэўную асобу, закранае яе’; 3) ‘які ажыццяўляецца пэўнай асобай’ (ТСБМ, т. 1, с. 273). Слова *асабовы* мае рысы адноснага прыметніка, у той час як у лексемы *асабісты* дзякуючы яе другому значэнню часткова ёсць таксама адзнакі якаснага прыметніка, што праяўляецца ў тым, што яна можа спалучацца з прыслоўямі меры і ступені (*занадта асабісты*) і ад яе ўтворана прыслоўе (*асабіста*). Семантычнае размежаванне прыметнікаў *асабісты* і *асабовы* ў сучаснай мове грунтуецца не на значэннях суфіксаў *-ов-* і *-іст-*, а на пэўнай даніне ўсталяванаму ў 1930-я гг. узусу, канвенцыям, якія склаліся ў гэты час (гл. ніжэй). Звычайны карыстальнік не ведае гэтых канвенцый, абапіраецца на сучасны узус, і розніца ў суфіксах сама па сабе не абавязкова яму дапамагае адрозніваць гэтыя лексемы.

Словы *асаблівы* – *асобны* – *асобы* могуць з’яўляцца сінонімамі. У выпадку недастаткова добрага ведання носьбітамі мовы правіл лексічнай спалучальнасці адрозненне слоў *асабісты* – *асабовы* (а таксама *асаблівы*) у сучаснай маўленчай практыцы можа складаць цяжкасць. У слоўніку С. Грабчыкава 1977 г. прыведзены прыклады няправільнага выкарыстання лексем *асабовы* і *асабліва*. Пры слове *асабовы* змешчаны прыклад з твора празаіка Р. Мурашкі: *...павінна быць і нашым асабовым шчасцем*; звернута ўвага на тое, што правільным ужываннем было б *павінна быць і нашым асабістым шчасцем*. З нагоды няправільнага выкарыстання слова *асаблівы* ў слоўніку дадзена наступная цытата з часопіса «Полымя»: *Усе мы, хто асабліва ведаў Мікалая Мацвеевіча... былі ў палоне яго асабістай абаяльнасці*. У слоўніку ўказана, што правільным ужываннем было б: *Усе мы, хто асабіста ведаў...* [2, с. 22–23].

У выданні 1994 г. прыклад з выкарыстаннем Р. Мурашкі прыметніка *асабовы* быў зняты, затое аўтар дадаў прыклад неналежнага ужывання прыметніка *асабісты* з твора А. Кулакоўскага: *Ён... адгарнуў тонкую сінюю вокладку папкі і зірнуў туды. Я зразумеў, што гэта мая асабістая* (трэба: *асабовая*. – С. 3.) *справа ў яго на стала* [4, с. 24].

У той час як слова *асаблівы* мае сваё выразна вызначанае месца ў рамках лексічнага складу сучаснай беларускай мовы, лексемы *асабісты* і *асабовы* семантычна даволі падобныя паміж сабой. Абодва словы могуць мець значэнне ‘які ўласцівы пэўнай асобе; які мае дачыненне да пэўнай асобы’. Згодна са

слоўнікам, слова *асабісты* яшчэ можа мець значэнні ‘які належыць пэўнай асобе’, ‘які ажыццяўляецца пэўнай асобай’, аднак яны даволі блізкія да значэння слова *асабовы* ‘які ўласцівы пэўнай асобе; які мае дачыненне да пэўнай асобы’. У семантычнай структуры абодвух слоў значная частка кампанентаў накладаецца адзін на адзін. Адпаведна, адносна гэтай пары можа паўставаць сумненне, ці гэтыя словы сапраўды маюць розную семантыку. Выразнае процістаўленне слоў *асабовы* і *асабісты* назіраецца ў тым, што першае, як адносны прыметнік, ужываецца ў складзе тэрміналагічных спалучэнняў, а другое – не (ТСБМ, т. 1, с. 273).

У рамках паранімічнага рада *асабісты* – *асабовы* – *асаблівы* верагодна няправільнае ўжыванне слоў у маўленні, аднак невядома, наколькі магчыма збытванне слоў у рамках другога паранімічнага рада. Відаць, змешвання слоў *асобны* і *асобы* ў сучасным маўленні не адбываецца, прынамсі, слоўнікі С. Грабчыкава не даюць на гэты конт ніякіх сведчанняў. Словы *асобны* і *асобы* сярод іншага маюць значэнне ‘адметны, (свое)асаблівы’ (ТСБМ, т. 1, с. 286), і ў гэтым значэнні яны з’яўляюцца сінанімічнымі. Адпаведна, і адносна гэтай пары можа паўставаць сумненне, ці гэтыя словы насамрэч маюць розную семантыку; папраўдзе, яны з’яўляюцца няпоўнымі паранімамі. Значэнні рус. *особый* могуць перадавацца на беларускую мову як пры дапамозе эквівалента *асобы*, так і праз выкарыстанне слоў *асаблівы* і *асобны* (РБС 2005, т. 2, с. 370). Факт падачы ў слоўніках С. Грабчыкава двух, а не аднаго супольнага рада паранімаў з коранем *асоб-* сведчыць пра тое, што ў сучаснай мове словы з розных паранімічных радоў (напрыклад, *асабісты* і *асобны*, *асаблівы* і *асобны*) паранімічнымі адносінамі не звязаны. У адным з артыкулаў пра паранімію рад *асабісты* – *асаблівы* – *асабовы* прыведзены ў якасці тыповага выпадку трохкампанентнага рада [8, с. 411].

З пункта гледжання сінхрані ўжыванне слоў *асабісты* – *асабовы* – *асаблівы* – *асобны* ва ўласцівых ім значэннях, відаць, адпавядае «духу» і сістэме сучаснай беларускай мовы, на аснове чаго ў сучаснай маўленчай практыцы выкарыстанне гэтых слоў у тых або іншых значэннях кваліфікуецца як «правільнае» або «няправільнае». Аднак не было прадвызначасці ў тым, што слова *асабісты* ў беларускай мове не можа ўжывацца, напрыклад, у значэнні ‘асаблівы’. Не было прадвызначасці і ў тым, што слова *асабовы* пераважна не будзе ўжывацца ў значэнні ‘які мае дачыненне да пэўнай асобы’ – за выняткам тэрмінаў тыпу *асабовы склад* ці *асабовы займеннік*. Калі паглядзець на гісторыю ўжывання слоў *асабісты* – *асабовы* – *асобны* ў 1910–30-я гг., то выявіцца, што яны нярэдка выкарыстоўваліся ў незвычайных для сучаснай мовы значэннях, што стварала адметныя адносіны паміж імі, а таксама спецыфічныя сувязі гэтых лексем са словам *асаблівы*.

Мэта артыкула – на аснове выяўленых фактаў выкарыстання ў беларускай літаратурнай мове 1910–30-х гг. прыметнікаў з коранем *асоб-*, якія ў працах С. Грабчыкава ўключаюцца ў лік паранімаў (*асабовы* – *асабісты* – *асаблівы*; *асобны* – *асобы*), а таксама прыметніка *асобенны*, устанавіць, калі гэтыя прыметнікі сталі ўжывацца як паранімы з належным усталяваннем дыферэнцыяцыі ў іх значэннях.

У межах даследавання беларускай літаратурнай мовы 1910–30-х гг. выкарыстаны матэрыялы «Беларускага N-корпуса» (БНК), а таксама асабістая база даных (картатэка) аўтара. **Тэарэтычнай асновай** артыкула з’яўляецца ўяўленне аб літаратурнай мове як гістарычнай з’яве, элементы якой, перш чым набыць сучасны выгляд, прайшлі значную эвалюцыю.

2. *Асабісты* – *асабовы* – *асаблівы* – *асобны* – *асобы* – *асобенны*: паходжанне і сучасны стан

Адносна паходжання слоў *асабісты* і *асабовы* ў «Этымалагічным слоўніку беларускай мовы» ўказваецца, што гэтыя лексемы былі ўтвораны ад слова *асоба* ‘персона’, «магчыма, на польскай глебе» (ЭСБМ, т. 1, с. 178). Што да слова *асабовы*, то гісторыя яго ўжывання ў беларускай мове (гл. ніжэй) указвае на тое, што яно можа трактавацца і як запазычанне з польскай мовы, і як лексема, утвораная ў межах беларускай мовы. Слова *асобы* з’яўляецца праславянскім, кантынуантам прыметніка **osobь* ‘асобы’; ад лексемы *асобы* паходзіць слова *асобны* (ЭСБМ, т. 1, с. 178). Значэнні лексем *асабісты* і *асабовы* ў этымалагічным слоўніку не ўдакладнены: відавочна, падразумявалася, што яны агульнавядомыя, супадаюць з сучаснымі. Што да часу ўзнікнення слова *асабісты*, то яго наяўнасць у гістарычных слоўніках сведчыць пра тое, што гэта старое слова, аднак выяўленне нюансаў яго значэння ў розных гістарычных перыяды патрабуе ўдакладнення. У слоўніку І. Насовіча дадзена лексема прыведзена з націскам на другім складзе (*асобистый*) са значэннем ‘паглядны (пра знешні выгляд чалавека)’: *асобистый муштина, особистая баба*¹ (Насовіч 1983, с. 369). Што датычыцца слова *асаблівы*, то ў этымалагічным слоўніку ўказваецца на наяўнасць аналагічных форм у старабеларускай, а таксама ў рускай, украінскай, польскай, чэшскай і верхнялужыцкай мовах (ЭСБМ, т. 1, с. 161). У слоўніку

¹Тут і далей словы са слоўніка І. Насовіча, гістарычных слоўнікаў, «Канкарданса беларускай мовы XIX ст.» часам падаюцца ў спрошчанай графіцы і арфаграфіі.

пазначана, што П. Бярында ў сваёй працы выкарыстоўваў форму *особливый* як тлумачэнне ў артыкуле лексемы *особный*, і выказваецца меркаванне, што няма падстаў гаварыць аб запазычаным характары слова *асаблівы* (*особливый*) (ЭСБМ, т. 1, с. 161).

Слова *асобенны* з'яўлялася новым (XX ст.) запазычаннем з рускай мовы, яно выйшла з ужытку ў 1930-я гг.

У старабеларускай мове ўжываліся прыметнікі *особистый*, *особливый*, *особный*, *особый* і шэраг вытворных (ГСБМ, т. 22, с. 404–409; КГСБМ, с. 563), аднак у літаратурных тэкстах XIX ст. словы *асабісты*, *асаблівы* і *асобы* не зафіксаваны. Згодна з данымі «Канкарданса беларускай мовы XIX ст.», у беларускай літаратурнай мове гэтага часу выкарыстоўваліся толькі прыметнік *асобны* і прыслоўе *асабліва* (Канкарданс). Словаўтваральнае гняздо з каранем *асоб-* у слоўніку І. Насовіча фарміруюць словы *осóбисто* ‘сам-насам’; *осóбистый* ‘паглядны (пра знешні выгляд чалавека)’; *осóбницьца* ‘адасабляцца’; *осóбка* ‘чалавек невысокага росту’, ‘статуэтка’; *особливосць* ‘асаблівасць’, ‘важнасць’; *особливый* ‘асобны’, ‘асаблівы’; *осóбники* ‘усё лепшае’; *осóбнина* ‘усё лепшае’; *особно* ‘асобна’, ‘асабліва’; *осóбный* ‘асобны’, ‘самотны’; *особ* ‘асобна’, ‘употай’ (Насовіч 1983).

3. Ужыванне слова *асабовы* ў 1910–30-я гг.

3.1. Лексема *асабовы* як альтэрнатыва слову *асабісты*. Праўдападобна, слова *асабовы* адносна новае ў беларускай літаратурнай мове. Яно не зафіксавана ні ў гістарычных слоўніках, ні ў «Канкардансе беларускай мовы XIX ст.», ні ў слоўніку І. Насовіча, ні ў слоўніку мовы газеты «Наша ніва». Слова *асабовы* сустракаем з 1916 г. у граматыцы А. Луцкевіча (поруч з лексмай *асабісты*), у запісках М. Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне», рамане Цішкі Гартнага «Сокі цаліны»: *Zaimki – [as]abistyje: a) asabowuje: ja, ty, jon...* (Luskevich-BH, S. 79); *Нехта зараз адпароў ад маіх штаноў прышыты асабовы бінток, адшпіліў мне адзежу і туга абкруціў мне ім нагу па голым целе* (Гарэцкі-ЗТ, т. 3, с. 100). У першай частцы рамана Цішкі Гартнага «Сокі цаліны» (пачаты ў 1916 г.) слова *асабовы* ўжыта ў няпэўным значэнні: *...хоць бы яна была не толькі што дачка Прыдатных, а панская служба, і то б ён на нікога не памяняў яе: тут асабовы* (асобны? асаблівы? – С. 3.) *падыход* (Гартны-ЗТ, т. 2, с. 33). Лексему *асабовы* можна трактаваць як запазычанне з польскай мовы або як кальку з польскага слова.

У 1920-я – пачатку 1930-х гг. прыметнік *асабовы* ўжо быў звычайным у беларускай мове, пры гэтым ён часта ўжываўся ў такіх кантэкстах, у якіх сёння выкарыстоўваецца слова *асабісты*: *...што ж прымушала іх пайсці? Свядомасць доўгу? Свае асабовыя інтарэсы?* (Колас 1925, с. 50, апавяданне «Крывавы вір» (1923)); *...песняры адыходзяць часам ад гэтай цьмянай дзейнасці ў глыбіню прошласці... альбо ў глыбіню сваіх асабовых перажыванняў* (Звязда, 1926, 20 ліст., с. 2, даклад М. Пятуховіча на Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (далей – Акадэмічная канферэнцыя)); *Уцячы мяне прымусіла многа прычын. Былі й асабовыя чыста... каханне было* (Зарэцкі-ЗТ, т. 1, с. 338, апавяданне «Кветка пажоўклая» (1926)); *Здавалася, яны ўсе – частка самога яго; здавалася, кожны з іх носіць у сабе кавалак яго ўласнага жыцця, яго асабовага «я»* (Зарэцкі-ЗТ, т. 1, с. 386, апавяданне «Смерць» (1926)); *Была з жонкаю асабовая сямейная драма, і яны разышліся* (Каваль 1959, с. 101, апавяданне «Як вясну гукалі» (1926)); *Доўгі нос і вузкія вочы нейк як бы мяшалі агульнай асабовай гармоніі ўсяе гэтае постаці, здавалася, што лепш магло б адбіцца тое, што ў сярэдзіне душы гэтага чалавека...* (Чорны-ЗТ, т. 1, с. 351, апавяданне «Парфір Кіяцкі» (1926)); *Паперы... персанальныя (асабовыя), калі папера адрасуецца каму-небудзь з урадавых асоб персанальна* (БНк, Якуб Колас, «Методыка роднай мовы», 1-е выд. (1926)); *Гэтыя фактары палягаюць: а) у асабовай арганізацыі таго, хто пазнае (суб'ект)* (Бабарэка, т. 2, с. 143, артыкул 1926 г.); *Асабовы чыноўнік, адчуваючы, што стыль спадабаецца начальніку, дамагаўся яшчэ большы выразна і падкрэслена дачытаць заключныя сказы* (БНк, Янка Нёманскі, раман «Драпежнікі» (1928–1930)); *Ён прымае ўдзел у ліквідацыі як сваёй асабовай працай, вядучы ў парадку грамадскай працы заняці з непісьменнымі і малапісьменнымі, так і парадамі і ўказаннямі сваім малодшым таварышам – ліквідатарам непісьменнасці* (БНк, Якуб Колас, «Методыка роднай мовы», 2-е выд. (1930)); *...праверыць асабовую нагрузку...* (Гартны 1932, с. 69); *...захавляюцца іх асабовую годнасцю...* (Фадзееў 1932, с. 3); *Разрываюць вузлы / асабовых інтрыг* (БНк, Пятро Глебка, паэма «Кармэнсіта» (1933)). Выкарыстанне прыметніка *асабовы* ў значэнні ‘асабісты’ некаторыя аўтары захавалі да сярэдзіны 1940-х гг.: *Першымі днямі ліпеня месяца Клебера назначылі ў асабовую ахову нейкага буйнога чына, які з'явіўся ў Баранавічы з Германіі якраз у тыя дні* (БНк, Кузьма Чорны, раман «Вялікі дзень» (1941–1944)). У 1920-я гг. ва ўжытку і ў сферы фіксацыі (гл. ніжэй) з'явілася спалучэнне *асабовы склад*: *...выбраны і асабовы склад гэтае камісіі...* (Польмя, 1923, № 2, с. 137).

Паколькі ў 1920-я гг. лексема *асабовы* нярэдка ўжывалася «замест» слова *асабісты*, пастолькі адбывалася канкурэнцыя паміж імі. У гэты час ва ўжыванні дадзеныя формы маглі свабодна вар'іравацца.

²Тут і далей цытаты з выданняў, надрукаваных да 1933 г., падаюцца ў адаптаваным да сучаснага правапісу выглядзе.

Нягледзячы на тое што ў цытаваным вышэй фрагменце даклада М. Пятуховіча падчас яго пра-чытання ў 1926 г. было выкарыстана слова *асабовы* (у *глыбіню сваіх асабовых перажыванняў*), у да-кладзе іншага ўдзельніка Акадэмічнай канферэнцыі, М. Гарэцкага (надрукаваны ў газеце «Звязда» на той жа старонцы, дзе і даклад М. Пятуховіча), у аналагічным спалучэнні ўжывалася слова *асабісты*: *...звязаныя з асабістымі перажываннямі аўтараў...* (Звязда, 1926, 26 ліст., с. 2). Хоць у апавяданні М. Зарэцкага «Кветка пажоўкляя» (1926) сустракаецца лексема *асабовы* ‘асабісты’, у ім (і ў іншых тво-рах пісьменніка таго часу) фіксуецца таксама форма *асабісты*: *Не, я дык люблю сходкі. Асабліва, калі вялікія, дзе многа людзей, дзе ў бурлівым уздыме выяўляецца агульная згода, дзе чалавек разбаўляецца ў масе, губляе сябе, забываецца на сваё асабістае* (Зарэцкі-ЗТ, т. 1, с. 326, «Кветка пажоўкляя»); *Тады ўжо бывае не роспач, а вострае, хваравітае адчуванне асабістае волі, шырокіх асабістых магчымас-цей* (Зарэцкі-ЗТ, т. 1, с. 429, апавяданне «Ой, ляцелі гусі...») (1929)).

Прыведзеныя вышэй ужыванні лексемы *асабовы* ў значэнні ‘асабісты’ з’яўляюцца дапушчальнымі ў сучаснай мове, магчымасць іх выкарыстання зафіксавана ў слоўніку. Але з 1940-х гг. лексема *асабо-вы* «замест» *асабісты* амаль не ўжывалася, у гэтым значэнні яна фактычна з’яўлялася ўстарэлай. Гэта акалічнасць ускосна адлюстравана ў першым томе тлумачальнага слоўніка, выдадзеным у 1977 г., дзе для значэння ‘які ўласцівы пэўнай асобе; які мае дачыненне да пэўнай асобы’ слова *асабовы* не дадзена ніводнай ілюстрацыі (ТСБМ, т. 1, с. 273). Да нядаўняга часу ў сучасным беларускім маўленні адзінай сфе-рай выкарыстання прыметніка *асабовы* была тэрміналагічная: у складзе лінгвістычнай (*асабовы канча-так, асабовы займеннік*) або адміністрацыйна-канцэлярскай тэрміналогіі (*асабовая справа, асабовы ра-хунак, асабовы склад*). Цяпер, часткова падобна да практыкі 1920-х гг., слова *асабовы* выкарыстоўваецца больш шырока – найперш у выданнях і творах аўтараў, чыё маўленне падлягае ўплыву польскай мовы.

3.2. Ужыванне слова *асабовы* ў значэнні ‘асаблівы’. Часам лексема *асабовы* (як частка слова *свая-асабовы*) ужывалася ў значэнні ‘асаблівы’: *А часалічэнне ў іх (буратаў. – С. 3.) асобнае? – Мангольскае, завезенае ламамі ў пачатку XVII стагоддзя. Вельмі сваяасабовае* (Караблёў 1930, с. 108).

3.3. Амбівалентныя выпадкі ўжывання слова *асабовы*. Не ва ўсіх выпадках ужывання ў 1920-я гг. слова *асабовы* можна дакладна ўстанавіць яго значэнне.

Так, напрыклад, могуць быць сумненні наконт значэння слова *асабовы* ў наступных сказах з апавя-данняў Кузьмы Чорнага «Парфір Кіяцкі» і Цішкі Гартнага «Дыягназ»: *І тая незвычайная і асабовая (асаблівая? асабістая? – С. 3.) цікавасць, што з’явілася была ў Парфіра Кіяцкага зразу да ўсяго гэтага, пачала мяшацца з думкамі* (Чорны-ЗТ, т. 1, с. 353); *Гэта не значыць, што гэткага з’явішча ў медыцыне не наглядаецца. Дыднік яго ведаў, нават адзін час цікавіўся ім і абяцаў вывучыць яго як найлепей, асабоваю (асобнаю? асабліваю? – С. 3.) спецыяльнасцю. Але практыка зацёрла вострасць асабовых (асабістых? асаблівых? асобных? – С. 3.) момантаў у шэрагу людскіх хвароб, якія падлягалі яго ве-дам... <...> Чамусьці Парулі хацелася прывезці Тацяне што-кольвечы асаблівае, гэткае, што б магло задаволіць яе і разам з гэтым выказаць асабовую (асабістую? асабліваю? – С. 3.) Паруліну любасць да навароджанага... (Гартны-ЗТ, т. 1, с. 356, 369; параўн. таксама прыклад з першай часткі рамана Цішкі Гартнага «Сокі цаліны», прыведзены вышэй (гл. 3.1)).*

Таксама немагчыма дакладна ўстанавіць, у якім значэнні (асаблівы? асабісты? спецыяльны?) было ўжыта слова *асабовы* ў наступнай цытаце ў падручніку 1926 г.: *...патрабуе асабовай звычкі* (Перэльман 1926, с. 3).

У апавяданні Кузьмы Чорнага «Справа Віктара Лукашэвіча» 1929 г. слова *асабовы* выкарыстоў-ваецца чатыры разы, пры гэтым ва ўсіх выпадках у складзе словазлучэння *асабовая справа*. Як вядома, у сучаснай мове адрозніваюцца спалучэнні *асабовая справа* і *асабістая справа* (першае з’яўляецца тэрміналагізаваным выразам, элементам прыналежнасці да афіцыйна-канцэлярскага падстылю). Двух герояў твора, у дачыненні да якіх у апавяданні ўжываюцца словазлучэнні *асабовая справа*, звязвалі спецыфічныя асабістыя адносіны, акрамя таго, у дачыненні да абодвух былі ўзбуджаны адміністрацый-ныя або партыйныя (асабовыя) справы – і для герояў было важным і першае, і другое. У выніку не ва ўсіх выпадках кантэкст дае магчымасць акрэсліць дакладнае значэнне слова *асабовы*. У двух выпад-ках гэта значэнне (‘асабісты’) устанаўліваецца з вялікай ступенню верагоднасці: *З-за той справы, пра якую тут не месца ўспамінаць, з-за той асабовай (асабістай. – С. 3.) нашай справы вы робіце на мяне паход. <...> Гэта ўжо ўрода ваша гэтакая. І са мною вы зводзіце асабовыя (асабістыя. – С. 3.) справы* (Чорны-ЗТ, т. 2, с. 59, 60). У двух іншых выпадках дакладна ўстанавіць значэнне слова *асабовы* скла-да-на: *Вы, грамадзянін Лукашэвіч, маеце на мяне злосць за вашу асабовую (асабовую? асабістую? – С. 3.) справу і прыплятаеце сюды справу другую, якая сюды не належыць. <...> Чаму ж вы пра сваю справу са мною не гаворыце, чаму ж аб ёй маўчыце, а ўсё пра маю асабовую (асабовую? асабістую? – С. 3.), у чужое жыццё залазіце?! (Чорны-ЗТ, т. 2, с. 75, 76).*

У дадзеных выпадках пісьменнікі, верагодна, прыпісвалі слову *асабовы* зусім пэўныя значэнні, ад-нак аўтары не ўсведамлялі належным чынам праблем чытацкага ўспрымання, звязаных з адмежаван-нем семантыкі прыметніка *асабовы* ад значэнняў іншых прыметнікаў з коранем *асоб-*.

3.4. Вытворныя ад прыметніка *асабовы*. Аснова *асабов-* дала два дэрываты: адсутныя ў сучаснай мове назоўнік *асабовасць* (фіксаваўся ў БРС 1925) і адносна рэдкаўжывальнае ў 1920-я гг. прыслоўе *асабова* (аднак яно было зафіксавана ў БРС 1928): *...мне гэта было патрэбна асабова* (СБ, 1926, 1 студз., артыкул У. Дубоўкі); *Ці знаёмы вы з ім асабова?* (Чорны-ЧГЦС, с. 8, ліст Кузьмы Чорнага Льву Клейнбарту 1928 г.); *Настойлівая і безадкладная праца перашкаджае мне, на жаль, асабова з'явіцца ў Менск 15 снежня* (ЛДСБ, 1928, 15 снеж., с. 11, пераклад адрасаванага Цішку Гартнаму віншавання нямецкага пісьменніка Гергарта Поля). Пры іншым ракурсе аналізу слова *асабовасць* можа разглядацца як запазычанне або калька з польскай мовы.

3.5. Выпраўленне слова *асабовы* на *асабісты*. Бадай, непрымальнае сёння ўжыванне прыметніка *асабовы* ў значэнні 'які датычыцца якой-небудзь асобы' магло выклікаць непрыняцце і ў 1920-я гг. Такую рэакцыю можам назіраць у выпадку выпраўлення прыведзенага вышэй ужывання М. Піятуховіча ўзору 1926 г. у працэсе выдання прац Акадэмічнай канферэнцыі ў 1927 г.: ужытае раней слова *асабовы* было заменена на прыметнік *асабісты*: *...у рамантычным асвятленні, альбо ў глыбіню сваіх асабістых перажыванняў* (Працы 1927, с. 321). Слова *асабовы* часам выпраўлялася на *асабісты* ў працэсе рэдагавання твораў Якуба Коласа, напрыклад падчас пазнейшай публікацыі апавядання 1923 г. «Крывавы вір» (Колас-ЗТ, т. 5, с. 366, 473).

4. Ужыванне слова *асабісты* ў 1910–20-я гг.

4.1. Ужыванне слова *асабісты* ў «стандартных» значэннях. У 1910–20-я гг. слова *асабісты* выкарыстоўвалася ў прынятых і сёння значэннях 'які належыць пэўнай асобе; які датычыцца якой-небудзь асобы; які ажыццяўляецца пэўнай асобай'. Акрамя таго, лексема *асабісты* ў 1910-я гг. ужывалася ў складзе тэрміналагічнага спалучэння *асабісты склад* (сучаснае *асабовы склад*): *Далей мінскае губернскае сабрание асігнавала... на ўтрыманне асабістага складу губернскай земскай управы – 14, 500 руб.* (СМНН, т. 1, с. 154); *Асабісты склад сакратарыяту будзе апублікаваны потым* (Arche, 2018, № 2, с. 14, Першая ўстаўная грамата да народаў Беларусі ад 21 лютага 1918 г.).

4.2. Ужыванне слова *асабісты* ў значэнні 'асаблівы'. З нашаніўскага часу прыметнік *асабісты* (*асобісты*) часам ужываўся таксама ў значэнні 'асаблівы'. Такое выкарыстанне ўпершыню сустракаецца ў вядомым артыкуле М. Багдановіча 1911 г. «Глыбы і слаі»: *...у ім з'явілася колькі ядзер, сабраўшых у сабе ўсю яго яркасць, з кожным годам усё болей узрастаючых і ў сваім развіцці прыймаючых больш-менш асабістыя колеры* (НН, 1911, 20 студз., с. 37); *Адна толькі Канстанцыя Буйло абяцае развіцця ў праўдзівы асабісты талент* (НН, 1911, 27 студз., с. 55). Праўдападобна, у пачатку 1910-х гг. ужыванне ў рамках літаратурнай мовы прыметніка *асабісты* 'асаблівы' было ўнікальным, прынамсі, гэта значэнне не зафіксавана ў «Слоўніку мовы "Нашай Нівы"». Можна было б думаць, што дадзенае ўжыванне так і застаецца адзінкавым, аднак пачынаючы з 1917 г. яно (нярэдка ў выглядзе *асобісты*) сустракаецца неаднаразова: *Кожнае адметнае слова, кожны асобісты выраз нашых беларускіх гаворак мы павінны з нашанай страцаць* (Лёсік 1994, с. 193, артыкул 1917 г.); *...самабытная сіла, каторая маець свой асобісты твар, сваё асобістае творчае жыццё...* (Звон, 1919, 10 кастр., с. 3); *...пісьменства народу нацыянальна-прыгнечанага мае свае асабістыя, адмыслова-нацыянальныя заданні* (Лёсік 2003, с. 54, артыкул 1922 г.); *...хочацца выказаць тут адно асабістае, чыста беларусінскае пажаданне* (Лёсік 2003, с. 83, артыкул 1923 г.); *І сама гэта глуш усё выяўней прыймала свой асабісты воблік, як нешта само сябе здавальняючае* (Колас 1923, с. 93); *...як быццам бы нічога асабістага не было: учора, заўчора, тыдзень таму і месяц будзіў яго гудок* (Гартны-ЗТ, т. 2, с. 318); *У іх рабоце была асабістая наладжанасць, выпрацаваная доўгім часам* (Гартны-ЗТ, т. 2, с. 319); *Толькі вуаль камароў кальшацца без перапынку, і іх звон напаяў лес асабістаю музыкаю* (Нёманскі 1984, с. 219, апавяданне «Абмылка» (1925)); *Выраз гэтага твару быў зусім асабісты, было ў ім нешта далёкае ад усяго таго, што рабілася тут вакол яго* (Чорны-ЗТ, т. 1, с. 341, апавяданне «Парфір Кіяцкі» (1926)); *І ўсё гэта, як нешта далёкае і па часу і блізкае, уявілася без асабістых выразных здарэнняў* (Чорны-ЗТ, т. 1, с. 389, апавяданне «Захар Зынга» (1926)); *...з гэтага асабістага палажэння вынікае* (Ленін 1926); *...значная колькасць старавераў, якія вядуць асабісты спосаб жыцця, адасобнена ад сялянскага насельніцтва* (КНБ 1927).

Праўдападобна, на ўжыванне слова *асабісты* ў значэнні 'асаблівы' ўказвае і наступны фрагмент апавядання «На балочце» Змітрака Бядулі са зборніка «На зачарованых гонях» (выданні 1923–1929 гг.): *У вачох хлопчыка ззяла асабістая радасць* (Бядуля 1929). У сучасным зборы твораў пісьменніка з апрай на выданне 1940 г. слова *асабісты* ў дадзеным фрагменце знята (Бядуля-ЗТ, т. 2, с. 213).

Складана сказаць, ці значэнне слова *асабісты* 'асаблівы' было «натуральным» развіццём семантыкі гэтай лексемы, ці яно ўзнікла дзякуючы эфекту паранімічнай атракцыі – уздзеяння, якое аказваецца на слова адным з яго паронімаў (у нашым выпадку – слова *асаблівы* на *асабісты*). Значэнне 'асаблівы'

ў слова *асабісты* магло развіцца наступным чынам: *асобісты* ‘паглядны, відны сабой’ (зафіксавана ў слоўніку І. Насовіча) > ‘не падобны да іншых’ > ‘асаблівы’. Як бы там ні было, нават калі ў выпадку ўжывання слова *асабісты* ‘асаблівы’ спачатку мела месца паранімічная атракцыя, факты неаднарадовага яго выкарыстання (і прыметніка *асабовы* замест *асабісты*) спрыялі таму, што словы *асабісты* і *асабовы* маглі ўспрымацца не столькі як самастойныя, колькі як варыянты адной лексемы.

4.3. Ужыванне слова *асабісты* ў значэнні ‘ўласны’. У 1910-я гг. у асобных выпадках у складзе мовазнаўчай тэрміналогіі прыметнік *асабісты* ўжываўся ў значэнні ‘ўласны’: *Nioman – imiennik asabisty* (Lucevič-BH, S. 54).

4.4. Ужыванне слова *асабіста* ў значэнні ‘асобна’. У адным з апавяданняў зборніка Я. Нёманскага «На зломе» (1925) М. Гарэцкі зафіксаваў ужыванне слова *асабіста* замест *асобна* [12, с. 308].

4.5. Амбівалентныя выпадкі ўжывання слова *асабісты*. У асобных выпадках значэнне слова *асабісты* здаецца няпэўным, двухсэнсоўным: *У кожнага з нашых хлопцаў былі і свае асабістыя* (асабістыя? асаблівыя? – С. 3.) *здольнасці* (ЛДСБ, 1928, 15 снеж., с. 7); *...адзнакаў нейкага закону жыцця, агульнага і асабістага* (асабістага? прыватнага? – С. 3.), *які пільна стаіць на варце яго інтарэсаў* (Колас 1923, с. 91).

4.6. Вытворныя ад асновы *асабіст-*. У пачатку ХХ ст. у беларускай мове ўжывалася прыслоўе *асабіста* ў значэннях ‘асабіста’ і ‘асабліва’, а таксама назоўнік-наватвор *асабістасць* у значэннях ‘асаблівасць’ і, рэдка, ‘індывідуальнасць’ або ‘асоба’: *Дальбог, тут усё-ўсенькае іначай, асабіста, выдатна ад таго, што мне даводзілася бачыць* (БріС, 1924, № 2, с. 9, апавяданне Цішкі Гартнага «Міхасёва Прузына»³); *Асістэнт на кат[эгорыі] вочных хвароб Паўлава-Камінская жадае азнаёміцца ў Нямеччыне з пастаноўкай вочных клінік, а таксама і з метадамі лячэння вочных хвароб, асабіста на хірургіі вока* (хадайніцтва Праўлення БДУ аб прадстаўленні камандзіровак прафесарам і выкладчыкам 1927 г.⁴); *...асабістасць палажэння іменна ў гэтым... <...> Бухарын не ўдумаўся ў навоchnую асабістасць... <...> ...з гэтага асабістага палажэння вынікае... (Ленін, 1926); Гэтым прыдаецца пісанню ўпэўненасць, яснасць, цвёрдасць, выразнасць і належная характэрная асабістасць і прыгожасць* (Асвета, 1927, № 1, с. 56); *Гэта тайна тав. М. Гарэцкага, у якога наогул многа цудоўных асабістасцей у падыходзе і да кожнага пісьменніка, і да кожнае з’явы ў гісторыі беларускае літаратуры* (Працы 1927, с. 373, выказванне З. Жылуновіча ў дыскусіі на Акадэмічнай канферэнцыі 1926 г.); *Платовіч уважліва слухаў, запісваючы некаторыя асабістасці паведамленняў у вузенькі блакноцік* (Гартны-ЗТ, т. 1, с. 402, апавяданне «Свае блінцы» (1927)); *...тая асабістасць Янкавага сымбалізму... (Жылуновіч 1928, с. 18); ...яна не абмеркавала асабістасці палажэння* (Полымя, 1931, № 3, с. 174); *Яна бачыла, што сын ужо перарос яе, што ён больш за яе гаруе ад тых абставін, у якія ўціснула яго жыццё, што ён толькі з болям, з мукаю можа траціць ці дазволіць знішчаць сваю асабістасць* (Нёманскі 1984, с. 204, апавяданне «Тодар Базылёнак» (1925)); *Большая ці меншая грамада людзей, якія маюць супольны лад і склад жыцця, ёсць калектыў, жывая калектыўная асабістасць. <...> У процілежнасць з аўтарытарызмам – поўнае самазначанне чалавечы асабістасці* (Грыб 2017, с. 82, 123). Адносна ўжывання слова *асабістасць* у значэнні ‘асоба’ можна гаварыць пра запазычанне або калькаванне з польскай мовы.

5. Фіксацыя слоў *асабовы* і *асабісты* ў лексікаграфічных даведніках 1920–30-х гг.

Форма *асабовы* ў значэнні ‘асабісты’ была шырока прадстаўлена ў тэрміналагічных лексікаграфічных працах 1920-х – пачатку 1930-х гг. Першым яе кадыфікаваў Янка Купала, які ў слоўніку «Літаратурнага мастацтва» 1923 г. падаў слова *асабовы* як адзіна магчымы адпаведнік для рус. *индивидуальный* і *лицевой*, а для рус. *личный* і *субъективный* адпаведнік *асабовы* змясціў на першым месцы поруч з *асабісты* (БНТ-2)⁵. Форма *асабовы* пераважала над лексмай *асабісты* і ў слоўніку логікі і псіхалогіі М. Байкова (БНТ-4). У юрыдычным слоўніку 1926 г. для рус. *лично, личное задержание, личное обязательство, личный наем* пададзены беларускія адпаведнікі з суфіксам *-іст-* (*асабіста, асабістае затрыманне, асабісты абавязак, асабістыя наймы*), у той час як для рус. *личный* непаслядоўна быў змешчаны эквівалент з суфіксам *-ов-*: *асабовы* (БНТ-10). У грамадазнаўчым слоўніку 1926 г. увогуле адсутнічаў прыметнік з выкарыстаннем суфікса *-іст-*: усе магчымыя спалучэнні назоўнікаў з прыметнікамі на аснове кораня *асоб-* са значэннем ‘асабісты’ прыводзіліся ў гэтым слоўніку з выкарыстаннем прыметніка *асабовы*: *асабовае дабро, асабовая бяспека, асабовая вунія, асабовая ўласнасць, асабовы інтарэс* (БНТ-11). У вайсковым слоўніку 1927 г. рускае слова *лично* і словазлучэнне *личная разведка* мелі беларускія эквіваленты з суфіксам *-іст-* (*асабісты*). Спалучэнням *личный знак, личный состав* у гэтым слоўніку

³Фактычная назва твора – «Міхасёва Марыля». Пад такой назвай ён фігуруе і ў бібліяграфіях. Аднак у творы папраўдзе галоўная гераіня мае імя Прузына.

⁴Нац. арх. Рэсп. Беларусь. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 216. Арк. 33–366.

⁵Ва ўласных творах класік, калі меркаваць па слоўніку мовы яго твораў, формай *асабовы* не карыстаўся.

былі дадзены адпаведнікі з суфіксам *-ов-* (*асабовы*), а рус. *личный* было забяспечана варыянтнымі эквівалентамі і з суфіксам *-ов-*, і з суфіксам *-ист-*: *асабовы, асабісты* (ПБВС 1927). Тэрміны *асабовы рахунак* і *асабовы склад* былі зацверджаны ў 1929 г. у складзе бухгалтарскай тэрміналогіі (БНТ-17). Згодна з «Падручнікам па справаходству ў папраўча-працоўных установах БССР» 1932 г., адзін з дакументаў меў назву *вучотная (асабовая) картка* [13, с. 98]. У ваенным слоўніку 1933 г. рускае слова *личный* і словазлучэнне *личная разведка* мелі беларускія эквіваленты з суфіксам *-ов-*: *асабовы* (ВРБС 1933).

Кадыфікацыя форм *асабовы* і *асабісты* здзяйснялася і ў агульных перакладных слоўніках. У беларуска-рускі слоўнік М. Байкова і С. Некрашэвіча (БРС 1926) часткова механічна былі перанесены даныя БНТ-2 і БНТ-4 са спасылкамі на гэтыя слоўнікі. Аднак у беларуска-рускім слоўніку М. Гарэцкага (БРС 1925) і другім выданні слоўніка М. Байкова і М. Гарэцкага (ПРБС 1926) фактычна назіраем спробу рухацца да замацавання значэнняў і дыстрыбуцыі слоў *асабовы* і *асабісты, асабіста* ў тым выглядзе, як гэта ёсць у сучаснай мове: рус. *лично, личный* у гэтых слоўніках суадносяцца толькі з бел. *асабіста, асабісты*; слова *асабовы* ў ПРБС 1926 дадзена ў спалучэнні *асабовы склад*. Розніца назіраецца ў наступным: адсутнае ў сучаснай мове слова *асабовасць* у БРС 1925 перакладзена пры дапамозе рус. *индивидуальность*, а ў ПРБС 1926 прыметнік *асабісты* і назоўнік *асабістасць* выступалі таксама як эквіваленты рус. *своеобразный, своеобразие*. У руска-беларускім слоўніку М. Байкова і С. Некрашэвіча (РБС 1928) не быў падтрыманы падыход, згодна з якім формы *асабова, асабовы* мелі абмежаванае ўжыванне; дадзеныя формы ў гэтым слоўніку атрымалі прыярытэт. Для рус. *лично* ў ім былі дадзены эквіваленты *асабова* і *асабіста*, а для рус. *личный* – толькі *асабовы*. У РБС 1937 для рус. *лично* прыводзіўся адпаведнік *асабіста*, а для *личный* – *асабовы*.

Такім чынам, для перадачы значэнняў ‘які належыць пэўнай асобе; уласцівы пэўнай асобе’ ў адных лексікаграфічных працах наперад вылучаліся прыметнікі з суфіксам *-ов-* (БНТ-2, БНТ-4, БНТ-11, БНТ-17, РБС 1928, ВРБС 1933, РБС 1937), а ў іншых (ПРБС 1926, БНТ-10) – з суфіксам *-ист-*.

6. Рэфлексіі лінгвістаў 1920–30-х гг. з нагоды неадрознення слоў *асабісты* і *асаблівы*, рэдагаванне слова *асабісты*

Як відаць з прыведзеных вышэй прыкладаў (гл. 4.5), адным з аўтараў, які папулярызаваў ужыванне формы *асабісты* ў значэнні ‘асаблівы’, быў публіцыст, пісьменнік, граматыст і лексікограф Я. Лёсік. Такое выкарыстанне фіксавалася ў яго артыкулах 1917–1923 гг. Цікава, аднак, што ў 1924 г. ён сам звярнуў увагу на непрымальнасць ужывання слова *асабісты* ў значэнні ‘асаблівы’: «...у нас часта блутаюць значэнне слоў *асабісты* й *асаблівы*. “Асабісты” – гэта персанальны, расійскае “личный” (Гэта мая *асабістая* справа); “асаблівы” – гэта спецыяльны, расійскае “особый” (кожная мова мае свае *асаблівасці*)» [14, с. 155]. Яшчэ раз ён звярнуў на гэта ўвагу ў 1928 г. Пералічваючы моўныя памылкі ў «Лекцыях па гісторыі беларускай мовы» І. Ваўка-Левановіча і дайшоўшы да выразу *асабістым бытавым слоўнікам*, пры слове *асабісты* ён паставіў у дужках пыталынік, відаць даючы зразумець, што тут яно ўжыта ў непрымальным значэнні ‘асаблівы’ [14, с. 295].

Аналагічным чынам прыведзенае вышэй (гл. 4.6) ужыванне з часопіса «Полымя» ў 1931 г. (...яна не абмеркавала *асабістасці палажэння*...) прыцягнула ўвагу П. Бузука, Я. Мацюкевіча і П. Юргелевіча, якія выкарысталі гэту цытату, ілюструючы кепскую мову часопіса «Полымя»; у дужках яны пракаментавалі слова *асабістасць*: «...sic! *асаблівасці, мабыць?*»⁶.

Працытаваныя вышэй фрагменты з першай палескай аповесці Якуба Коласа 1923 г. з ужываннем формы *асабісты* ў значэнні ‘асаблівы’ (гл. 4.2) і амбівалентным ужываннем (гл. 4.5) у 1950-я гг. былі выпраўлены наступным чынам: ...*выяўней прымала своеасаблівы воблік, як нешта само сябе здавальняючае* (Колас-ЗТ, т. 13, с. 96); ...*адзнака нейкага закону жыцця, агульнага і прыватнага, які пільна стаіць на варце інтарэсаў жыцця* (Колас-ЗТ, т. 13, с. 93). Замены *асабісты* на *своеасаблівы* былі зроблены не падчас перавыданняў аповесці ў 1927 і 1928 гг., а пазней: у другой палове 1920-х гг. ужыванне лексемы *асабісты* ў значэнні ‘асаблівы’ яшчэ з’яўлялася прымальным.

У выданні твора Леніна «Аб харчовым падатку» 1935 г. (выйшаў пад назвай «Аб прадавольстве і налогу») ужытыя ў рэдакцыі кнігі 1929 г. словы *асабістасць, асабісты* ў прыведзеных вышэй фрагментах (гл. 4.2 і 4.6) былі выпраўлены: ...*своеасаблівасць становішча*... <...> ...*навочную своеасаблівасць*... <...> ...з гэтага *своеасаблівага становішча выцякае*... (Ленін 1935).

7. Ужыванне слова *асобны* ў 1910–20-я гг.

7.1. Ужыванне слова *асобны* ў «стандартным» значэнні, а таксама ў значэнні ‘асаблівы’. Несумненна, падобна да сучаснай практыкі, у гэты час прыметнік *асобны* ўжываўся ва ўзуальных значэннях ‘які вылучаны з шэрагу іншых’, ‘некаторы, адзінкавы’, ‘адасоблены ад іншых’.

⁶Бузук П., Мацюкевіч Я., Юргелевіч П. Механіцызм пад шыльдай марксізму // Сав. Беларусь. 1931. 28 жн.

Аднак у творах некаторых пісьменнікаў, у тым ліку Максіма Гарэцкага, Якуба Коласа і Цішкі Гартнага, слова *асобны* ў 1910–20-я гг. сустракаецца таксама ў значэнні ‘асаблівы, адметны’: *А з Архіпам, будучым сяўцом асветы, штосьці рабілася асобнае*⁷ (НН, 1913, 5 верас., с. 2, апавяданне «Роднае карэнне» М. Гарэцкага); *І як было ёй не любіць яго: ён такі статны, харошы, такі добры, не падобны да другіх, такі разумны. У яго душы было нешта асобнае, чаго ў другіх дзецюках яна не знаходзіла*⁸ (НН, 1914, 16 мая, с. 2, апавяданне «Любоў Агаткі» Міхалкі Галкі); *Так, і праўда: непадобны быў Сымонка да другіх: гэта быў хлапчук асобны...* (Колас-ЗТ, т. 9, с. 9); *...сказаў Сухавараў, – на гэта трэба мець асобы талент. – У пана Лабановіча і ёсць гэты асобны талент, – прамовіла Ядвіся. <...> ...быў у нейкім асобным настрою... быстрэй і быстрэй бег паравоз, і ў нейкую асобную, глухую музыку злівалася тухканне гэтых цяжэрных ног цягніка* (Колас 1923, с. 56, 112, 168).

Такое ўжыванне прыметніка *асобны* нібыта пацвярджаецца і данымі сучаснай мовы. У ТСБМ для слова *асобны* з апорай на ўжыванні Якуба Коласа і Янкі Маўра сярод іншых прыводзіцца значэнне ‘своеасаблівы, адметны’. Яно праілюстравана прыведзенай вышэй цытатай з паэмы Якуба Коласа «Сымон-музыка» і наступным сказам з твора Янкі Маўра: *Гэта быў нібы зусім асобны свет* (ТСБМ, т. 1, с. 286).

Такое значэнне слова *асобны* ў сучаснай мове вылучана ў ТСБМ, на нашу думку, неабгрунтавана. Прыведзеная ілюстрацыя з твора Якуба Коласа не павінна падавацца ў тлумачальным слоўніку ў якасці ўзуальнага ўжывання класіка, паколькі яна часткова аказіянальная (форма *асобны* ў гэтым месцы рыфмуецца з прыметнікам *падобны*, яе з’яўленне магло быць абумоўлена меркаваннямі рыфмы і рытму). Гэта форма не належыць да ліку сучасных: у пазнейшых выданнях аповесці «У палескай глушы» ўсе падобныя ўжыванні былі адрэдагаваны. Што да прыкладу з твора Янкі Маўра, то ў ім слова *асобны* было ўжыта хутчэй у значэнні ‘адасоблены ад іншых’.

7.2. Прадстаўленне слова *асобны* ў СМНН. На аснове аналізу 74 ужыванняў на старонках «Нашай нівы» ў слоўнік мовы газеты быў уключаны артыкул *асобны, asobny* (СМНН, т. 1, с. 159). На жаль, у ім назіраецца шэраг памылковых вызначэнняў семантыкі слова *асобны*.

Па-першае, няправільна акрэслены значэнні слова *асобны* ў сказах з твораў Міхалкі Галкі і Максіма Гарэцкага, працытаваных вышэй (гл. 7.1). Значэнне лексемы *асобны* ў апавяданні Міхалкі Галкі ў СМНН вызначана як ‘незвычайны’. Значэнне слова *асобны* ў сказе з твора Максіма Гарэцкага ў СМНН ахарактарызувана наступным чынам: «...у значэнні назоўніка *асобнае*: ‘тое, што непадобнае на іншае’». Папраўдзе ў гэтых творах у абодвух выпадках слова *асобны* было ўжыта ў значэнні ‘асаблівы’.

Па-другое, нельга прызнаць здавальняючым вызначэнне семантыкі слова *асобны* ў наступнай цытаце: *Напісаў ён яшчэ і паэмку «Дзед Завала» надта паэтычную, каторая цяпер ужо выдана асобнай кніжкай*. Укладальнікі слоўніка далі наступнае значэнне для слова *асобны* ў гэтым кантэксце: ‘Самастойны твор друку’ (?).

Па-трэцяе, нельга лічыць прымальным значэнне ‘іншы’ для слова *асобны*, ужытага ў наступным кантэксце: *Валасны суддзя Язэп Курміс... даводзіў... што трэба аддаць мужыкам у карыстанне лес графа Плятэра-Зібэрга за асобную плату*.

Усяго ў артыкуле, прысвечаным лексеме *асобны*, у СМНН прыведзена 17 ілюстрацый-сказаў. Тая акалічнасць, што ў чатырох з іх значэнні слова *асобны* сучаснымі кваліфікаванымі ўкладальнікамі слоўніка інтэрпрэтаваны памылкова, сведчыць пра тое, што яго ўжыванне ў нашаніўскі перыяд адрознівалася ад сучаснага.

7.3. Амбівалентны выпадак ужывання слова *асобны*. Складана ўстанавіць дакладнае значэнне слова *асобны* ў наступнай цытаце: *Ліха іх ведае: кожны стаў нейкім асобным* (асобным? асаблівым? – С. 3.) *і незразумелым* (Гартны-ЗТ, т. 1, с. 246, апавяданне «Трэскі на хвалях» (1923)).

7.4. Вытворныя ад асновы *асобн-*. Аснова *асобн-* дала два дэрываты: даўно вядомае прыслоўе *асобна* і назоўнік-неалагізм *асобнасць*. Ва узусе 1910-х гг. назоўнік *асобнасць* мог азначаць ‘асабліваць’: *Нават агульны выгляд яго твару – бо і дрэва мае свой воблік – меў характар цікавай асобнасці* (Колас-ЗТ, т. 7, с. 265, 436, казка жыцця «Адзінокае дрэва» (1912))⁹; *...haloŭnyje asobnaści...*

⁷ Семантыка слова *асобны* ў дадзеным кантэксце можа быць вызначана сярод іншага на аснове той акалічнасці, што ўжо ў наступным годзе (1914) гэта цытата зазнала рэдагаванне. Слова *асобны* ў ёй было заменена на *асаблівы*: *А з Архіпам штосьці рабілася асаблівае* (Гарэцкі-ЗТ, т. 1, с. 77).

⁸ Семантыка слова *асобны* ў дадзеным кантэксце можа быць вызначана сярод іншага з дапамогай уліку папярэдняга сказа, у якім ёсць выраз *не падобны да другіх*. Аналагічны выраз *не падобны да іншых* выкарыстоўваецца ў ТСБМ пры тлумачэнні слова *асаблівы* ў першую чаргу (ТСБМ, т. 1, с. 273).

⁹ Гэта асабліваць ужывання слова *асобнасць* Якуба Коласа захоўвалася ў шматлікіх выданнях казкі «Адзінокае дрэва» на працягу 1914–1928 гг. У такім выглядзе гэты фрагмент у 1952 г. быў уключаны ў машынапіс твора, падрыхтаваны для публікацыі казкі ў чарговым зборы твораў класіка. Аднак у машынапісе пазней была зроблена праўка: словазлучэнне *меў характар цікавай асобнасці* было заменена на *быў нейкі адменны*. У машынапісе 1956 г. захаваліся сляды яшчэ адной праўкі, згодна з якой форма *асобнасці* была заменена на форму *асабліваці*. Пасля доўгага перапынку твор нанова быў надрукаваны ў пятым томе збору твораў у 1962 г., у ім гэты фрагмент быў адрэдагаваны згодна з праўкай у машынапісе 1952 г.: *Нават агульны выгляд яго твару – бо і дрэва мае свой воблік – быў нейкі адменны* (Колас-ЗТ, т. 7, с. 12, 265, 436).

(Luckevič-BH, S. 65); *Лабараторны метадад заняткаў у асобнасці* *вымагае ўвядзення клубнага дня, бо значная частка вучняў настолькі ўцягваецца ў выпаўненне заданняў, што зусім забывае аб пазашкольнай грамадскай працы* (Асвета, 1927, № 1, с. 64). З выкарыстаннем цытаты з твора М. Багдановіча гэта значэнне слова *асобнасць* пададзена ў ТСБМ як узуальнае (ТСБМ, т. 1, с. 286), аднак лексіка-семантычны варыянт *асобнасць* ‘асаблінасць’ уяўляў сабой факт гісторыі мовы, ён не ўжываецца ў сучаснай мове. Напрыклад, ён адсутнічае ў пераліку сінонімаў да слова *асаблінасць* у слоўніку сінонімаў, адпаведны рад у якім складаецца з 17 слоў (Клышка). Слова *асобнасць* можа разглядацца не як уласны беларускі дэрыват, а як запазычанне з украінскай мовы [15, с. 96].

7.5. Рэдагаванне слова *асобны*. Як паказана вышэй, цытата з апавядання «Роднае карэнне» 1913 г. М. Гарэцкага ўжо ў 1914 г. была выпраўлена.

У працэсе перавыдання першай палескай аповесці Якуба Коласа ўсе тры працытаваныя вышэй фрагменты (гл. 7.1) былі выпраўлены: ужытыя ў сукупнасці чатыры разы словы *асобны* і *асобы* тройчы былі заменены на прыметнік *асаблівы* і адзін раз – на *своеасаблівы* (Колас-ЗТ, т. 13, с. 57, 114, 172). Аднак такая змена была зроблена не ў 1927–1928 гг., падчас другога і трэцяга выданняў твора, а пазней.

Як паказала І. Змачынская, у працэсе рэдагавання ў 1933 г. твора Леніна «Да вясковай беднаты» выкарыстанае ў 1929 г. слова *асаблівы* было заменена на *асобны* (гл. 1). Слова *асобны* фігуравала і ў перакладзе гэтага твора 1939 г., але ў 1953 г. яно было заменена на прыметнік *асобы*: *...каб машыны засланяліся асобнымі прыстасаваннямі...* (Ленін 1939) – *...каб машыны ахоўваліся асобымі прыстасаваннямі...* (Ленін 1953)¹⁰.

8. Некаторыя наступствы недыферэнцыраванага ўжывання прыметнікаў *асабовы* і *асабісты*, *асаблівы* і *асобны*

На фоне той акалічнасці, што ў 1920-я гг. словы *асабовы* і *асабісты* часам ужываліся ў не прынятых сёння выразам і значэннях, у мове некаторых пісьменнікаў спалучэнне такіх незвычайных ужыванняў, прынамсі ў пэўныя перыяды, давала вынікам вельмі спецыфічную ў параўнанні з сучаснай дыстрыбуцыю значэнняў. Так, выглядае, што ў творах 1926–1929 гг. сучаснае значэнне слова *асабісты* Кузьма Чорны перадаваў найперш пры дапамозе слова *асабовы*, а значэнне слова *асаблівы* – пры дапамозе слова *асабісты* (поруч з *асаблівы*).

Падобным чынам Цішка Гартны значэнне ‘не падобны да іншых’ мог перадаваць не толькі пры дапамозе слоў *асабісты* і *асаблівы*, але таксама і праз ужыванне слоў *асабовы* і *асобны*. Варта параўнаць прыведзеныя вышэй ужыванні ім слова *асабісты* ў значэнні ‘асаблівы’ (гл. 4.2), верагоднае ўжыванне ў такім жа значэнні слова *асабовы* (гл. 3.3), а таксама наступныя ўжыванні слова *асобны*: *...нейкае асобна* (асабліва. – С. 3.) *няўдачнае, варожае развітанне... <...> ...сама вуліца мела асобны ад заўсёднага святошні выгляд... <...> А за-а-аво-оды, за-воды!!! – з асобным* (‘асаблівым’? – С. 3.) *прыціскам зацягваў ён* (Гартны, 1922, с. 25, 26, 39); *...паціхеньку, з нейкаю асобнаю* (‘асаблівай’? – С. 3.) *асцярогаю адаткнуў запёртыя веішніцы* (Гартны-ЗТ, т. 2, с. 35).

Слова *асабістасць* ‘асаблінасць’ было элементам ідыястылю Цішкі Гартнага; праўдападобна, пісьменнік часам ставіўся да лексемы *асаблінасць* з пэўным недаверам. Так, пішучы пра сваіх антаганістаў, крытыкаў часопіса «Узвышша», у адным з артыкулаў 1928 г. пры ўжыванні слова *асаблінасць* ён выкарыстаў «адчужальнае» двукоссе, нібыта ўказваючы на тое, што такое слова ім не ўжываецца: *...той «асаблінасці» ўзвышаўскай крытыкі, паўзятга ёю тону* (СБ, 1928, 7 студз.).

Агульная свабода ў выкарыстанні прыметнікаў з коранем *асоб-*, а таксама дрэннае валоданне беларускай мовай некаторых перакладчыкаў і выдаўцоў часам прыводзілі да таго, што ў 1930-я гг. нават устойлівы выраз *асабовы склад* можна было сустрэць у друку ў неадпаведным выглядзе, параўн.: *На ўсіх занятках у частцы пастраення танкаў, запраўкі іх, парадку агляду і ўтрымання, абавязкаў асаблівага складу, каманд і сігналаў кіравання існуючымі статутамі бронясіл РСЧА* (Інструкцыя 1933, с. 5).

9. Ужыванне слова *асобы* ў 1910–30-я гг.

9.1. Ужыванне слова *асобы* ў «стандартным» значэнні, а таксама яго памылковыя ўжыванні. У нашаніўскі перыяд і ў 1920-я гг. слова *асобы* было ва ўжытку ў яго сучасным значэнні ‘які мае спецыяльныя функцыі’: *Зацвярдзіў сябрук Асобай парады* (нарады. – С. 3.) [д]ля загатоўкі праекту Статута (Статут 1917); *...праца данішчыкаў з месц наводле асобай праграмы* (НК 1928, артыкул М. Байкова); *...тут асобай прыладай вымяраецца пукатасць і ўгнутасць (дыоптр)* (ЧБ 1930, № 10, с. 11).

У адной з публікацый А. Луцкевіча 1913 г. слова *асобы* было ўжыта замест лексемы *асобны*: *У аб’ёмным зборніку (260 стр. вялікага фармату) лепей, як у асобых творах выяўляецца творчаская*

¹⁰Выказваю сардэчную падзяку І. Наўроцкай за тое, што звярнула маю ўвагу на гэтыя факты.

сіла і талент Купалы (НН, 1913, 26 крас.; Луцкевіч 2006, с. 15, 391). Тут хутчэй было не няправільнае ўжыванне, а памылка друку, выпраўленая ўкладальнікам у сучасным зборніку твораў А. Луцкевіча. Відаць, памылку друку трэба прызнаць і ў наступным выпадку: *Аўдыторыя ловіць кожнае слова і ў асобных момантах ухваляючы ківае галавой* (БріС, 1924, № 2, с. 14).

Насуперак выкарыстанню ў 1920-я гг. слова *асобы*, у слоўнікавай практыцы была спроба вывесці яго з ужытку. Так, у МБС 1920, ПРБС 1926 і РБС 1928 рус. *особый* перакладалася толькі як *асобны*, беларускі эквівалент *асобы* не прыводзіўся. У ПРБС 1926 рус. *особое положение* (са спасылкай на тэрміналагічны слоўнік вайсковай тэрміналогіі) перакладалася як *выключны стан, особо – асобна*. Выраз *особое мнение* перадаваўся як *асобны погляд* у БНТ-10.

9.2. Вытворныя назоўнікі і прыслоўі ад асновы асоб- былі ўтвораны назоўнікі *асобак* і *абасобак*, ад першага паходзяць прыслоўі *асобкам* ‘з вока на вока’, *наасобку* і ўстойлівае словазлучэнне ў *асобку* ‘з вока на вока’, ‘асабліва’, ‘у прыватнасці’, ‘асобна’: ...*пагутарыць цяпер з Провам, удаіх, асобкам* (СБ 1920, 15 жн., апавяданне «Чырвонаармеец Панкел Ліпа» Цішкі Гартнага); ...*ці не павінна ў гэтым і расейская рэвалюцыя, і мы самі, беларускія камуністы, і ў асобку наш гасцінна-размашысты «інтэрнацыяналізм»* (Дзянніца, 1918, 3 снеж.); *Так ішло датуль, пакуль з апошняю вайною, самую дзікаю і гібельнаю [д]ля жыцця многіх краёў наагул і Беларусі ў асобку, не трэснула пасада расейскага і нямецкага цароў* (СБ, 1920, 10 ліп., артыкул Цішкі Гартнага); *У асобку Андрэй, які не мог сутрымацца ад смеху, і толькі Сідор скончыў, як ён падняўся з месца і сказаў* (Гартны-ЗТ, т. 1, с. 251, апавяданне «Трэскі на хвалях»).

10. Ужыванне слоў асобенны, асобеннасць у 1910–20-я гг.

У нашаніўскі перыяд і ў пачатку 1920-х гг. у беларускай літаратурнай мове часам ужываліся словы *асобенны* ‘асобы’ і *асобеннасць* ‘асаблінасць’: ...*лішыла ўсіх асобенных правоў* (НН, 1913, 16 мая, с. 3); ...*сказаныя асобеннасці нашае мовы ярка выяўляліся і ў запісах арабскімі літарамі акуратна адзначаны* (Луцкевіч 2006, с. 80, артыкул 1921 г.). У 1920-я гг. гэтыя словы не былі кадыфікаваны і выйшлі з ужытку.

Размеркаванне значэнняў розных дэрыватаў-прыметнікаў з каранем *асоб-*, а таксама наяўнасць дэрыватаў ад асноў *асабіст-*, *асобн-*, *асаблів-*, *асобов-*, *асобен-* на розных этапах існавання новай беларускай літаратурнай мовы паказаны ў табліцы.

Значэнні некаторых прыметнікаў з каранем *асоб-* і іх дэрыватаў на розных этапах існавання новай беларускай літаратурнай мовы

Meanings of certain adjectives with the root *asob-* and their derivatives at different periods of the new Belarusian literary language

Лексема	Час узнікнення	Значэнні і дэрываты			
		XIX ст.	Нашаніўскі перыяд	1920-я гг.	Наш час
<i>Асабісты</i>	Старабеларускі перыяд	‘Відны сабой’	‘Асабісты’, ‘асаблівы’ (адзінкавая фіксацыя), ‘уласны’ (адзінкавая фіксацыя)	‘Асабісты’, ‘асаблівы’; <i>асабістасць</i> ‘асаблінасць’, <i>асабіста</i> ‘асабліва’	‘Асабісты’
<i>Асобны</i>	Старабеларускі перыяд	+	‘Асаблівы’ (адзінкавая фіксацыя), <i>асобнасць</i> ‘асаблінасць’	‘Асобны’, ‘асаблівы’	‘Асобны’
<i>Асаблівы</i>	Старабеларускі перыяд	+	‘Асаблівы’	‘Асаблівы’	‘Асаблівы’
<i>Асобоу</i>	XX ст.	–	‘Асабісты’	‘Асабісты’, ‘асаблівы’ (?), ‘асобны’ (?)	Толькі ў складзе тэрміналагічных спалучэнняў
<i>Асобенны</i>	XX ст.	–	‘Асаблівы’	‘Асаблівы’	–

За ўвага. Наяўнасць слова ў рамках адпаведнага перыяду адзначана сімвалам +; адсутнасць слова ў рамках адпаведнага перыяду адзначана сімвалам –.

11. Заключэнне

Ужыванне старажытных форм *асобны* і *асаблівы* ў 1920-я гг. у цэлым было стабільным. Адхіленнем на гэтым фоне выглядала (больш ці менш рэгулярнае ў 1920-я гг. або адзінкавае ў 1910-я гг.) ужыванне ў значэнні ‘асаблівы’, акрамя прыметніка *асаблівы*, яшчэ трох аднакаранёвых форм: *асабісты*, *асобовы* і *асобны*. Толькі ў адным творы – аповесці Якуба Коласа «У палескай глушы» 1923 г. – у значэнні ‘не падобны да іншых, адметны’, якое сёння звычайна замацавана за словам *асаблівы*, ужываліся тры

формы: *асаблівы, асабісты і асобны*. У такой жа функцыі ў творах Цішкі Гартнага ўжываліся аж чатыры словы: *асаблівы, асабовы, асабісты і асобны*.

Што да старажытнага слова *асабісты* і новага слова *асабовы*, то іх ужывальнасць у беларускай мове ў 1920-я гг. зведвала значныя ваганні. Найбольш выразнымі тэндэнцыямі, адрознымі ад сучаснага стану, былі выкарыстанне формы *асабовы* як эквівалента (заменніка) лексемы *асабісты* і ўжыванне слова *асабісты* ў значэнні ‘асаблівы’.

Непаслядоўнасць у выкарыстанні слова *асабовы* была абумоўлена яго прыродай як новай адзінкі, якая да таго ж выступала ў якасці паралельнага спосабу выказвання да ўжо існуючага слова *асабісты*. Ваганні ва ўжыванні значэння слова *асабісты* сведчылі, відаць, пра тое, што семантычна яно к пачатку XX ст. было неканчаткова адаптавана ў беларускай мове. Такая нетрываласць абумоўлена кніжнасцю сучаснага значэння гэтага слова.

Можна гаварыць таксама і пра адносную нетрываласць семантычнай адаптацыі ў гэты час літаратурнай мовай слова *асабісты*. Часам яно (дарэчы, як і лексема *асаблівы*) ужывалася з націскам на корані, а не на суфіксе: *асобісты, асоблівы*.

Лексіка-семантычныя варыянты *асабовы* ‘асабісты’ і *асабісты* ‘асаблівы’ не маглі выцесніць форм *асабісты* ‘асабісты’ і *асаблівы*: першыя ўжываліся ў лепшым выпадку поруч з апошнімі.

Недастаткова дыферэнцыраванае ўжыванне прыметнікаў з коранем *асоб-*, якія сёння з’яўляюцца паронімамі, тым не менш ніколі не прыводзіла да скажэння сэнсу выказвання ў мастацкіх творах, хоць часам і давала вынікам тое, што сэнс аказваўся не зусім выразным, «размытым».

Прычынамі нястрогай дыферэнцыяцыі ва ўжыванні ў першай трэці XX ст. сучасных паронімаў з коранем *асоб-* былі наступныя:

- дынамічны характар развіцця тагачаснай беларускай літаратурнай мовы і лінгвістыкі дапускаў магчымасць узнікнення паралельных (і «збытکوўных») сродкаў выказвання і іх свабоднае выкарыстанне;
- ва ўмовах няпоўнай крышталізацыі тагачаснай беларускай літаратурнай мовы і яе нястрогай рэгламентацыі пры выкарыстанні аднакаранёвых слоў ва узусе мог дзейнічаць прынцып паранімічнай атракцыі;
- на афармленне тых або іншых паранімічных радоў маглі ўздзейнічаць мадэлі, прынятыя ў іншых славянскіх (польскай, украінскай, рускай) мовах.

Галоўным, аднак, было тое, што ў 1920-я гг. семантычныя і дыстрыбуцыйныя процістаўленні слоў *асабовы і асабісты, асабісты і асаблівы* (часткова таксама *асабовы і асаблівы, асобны і асаблівы*) у іх сучасным выглядзе яшчэ не сфарміраваліся. На гэта ўказваюць рэгулярнае ўжыванне ў 1920-я гг. лексіка-семантычных і словаўтваральных варыянтаў *асабовы* ‘асабісты’ і *асабісты* ‘асаблівы’, дапушчальнасць для выражэння паняцця ‘асаблівы’ некалькіх форм, узаемазамыняльнасць форм *асабовы і асабісты* ў маўленчай практыцы, складанасць устанавлення для шэрагу ўжыванняў дакладных значэнняў і інш. Канчатковая крышталізацыя значэнняў слоў *асабовы, асабісты, асобны* адбылася ў 1930-я гг.

У працэсе кваліфікацыі тых або іншых ужыванняў і/або слоўнікавых рэкамендацый 1920-х гг. існуюць дзве асноўныя магчымасці. Першая – залічыць нетрадыцыйныя з пункта гледжання сённяшняга дня ўжыванні і слоўнікавыя рэкамендацыі да праяў недастатковай моўнай кампетэнцыі нармалізатараў і карыстальнікаў, нізкай моўнай культуры. Другая – прызнаць, што гэтыя ўжыванні былі натуральнымі элементамі тагачаснай беларускай літаратурнай мовы. Супраць дапушчэння першай магчымасці пярэчыць тая акалічнасць, што непрымальныя з пазіцыі сучаснай мовы ўжыванні прыметнікаў з коранем *асоб-* знаходзім у творах найлепшых пісьменнікаў і лексікографіаў. Прыняўшы такі падыход, непазбежна прыйшлося б прызнаць, што Якуб Колас, Кузьма Чорны, Цішка Гартны, Максім Гарэцкі, Сцяпан Некрашэвіч і іншыя пісьменнікі і навукоўцы кепска ведалі беларускую мову. Але такі вывад быў бы непрымальным. У 1910–20-я гг. яшчэ не былі выпрацаваны шматлікія канкрэтныя прадпісанні культуры маўлення, якія з’яўляюцца «аксіяматычнымі» сёння. Уласна, сама дысцыпліна «Культура маўлення» яшчэ толькі нараджалася. Беларуская літаратурная мова ў гэты час знаходзілася на вельмі дынамічным этапе развіцця і не была настолькі выразна разбудавана і рэгламентавана, як цяпер. «Эксперыменты» і «вольнасці» тыпу ўжывання слоў *асабісты і асобны* ў значэнні ‘асаблівы’, кадыфікацыя ў слоўніках слоў *асабовы і асабісты* ў значэннях, ужо «занятых» словамі *асабісты і асаблівы*, часткова сягалі да практыкі ранейшага ўжывання і былі натуральнымі і нават непазбежнымі праявамі свабоднага рэжыму бытавання лексікаграфіі і тагачаснага «незанармалізаванага» стану беларускай літаратурнай мовы 1920-х гг., складалі частку тагачаснага моўнага «будаўніцтва» ў сферы *corpus planning*. Формы *асабовы, асабісты, асаблівы, асобны* ў гэты час былі не столькі самастойнымі словамі з уласцівымі ім строга акрэсленымі значэннямі, колькі яшчэ словаўтваральнымі і/або лексіка-семантычнымі варыянтамі аднаго слова.

Паколькі да пачатку 1930-х гг. паранімічныя апазіцыі *асабісты – асабовы – асаблівы і асобы – асобны* ў беларускай літаратурнай мове яшчэ не былі належным чынам сфарміраваны, прыцягненне прыкладаў з гэтага перыяду для ілюстравання памылковых ужыванняў у рамках паранімічных

процістаўленняў сучаснай беларускай мовы можа быць недарэчным анахранізмам. У гэтым сэнсе абгрунтаваным выглядае невыкарыстанне С. Грабчыкавым у 1994 г. ілюстрацыі з твора Р. Мурашкі ў новым выданні свайго слоўніка: перыяд, калі быў напісаны твор Р. Мурашкі, не ў поўнай меры належаў да часу існавання сучаснай беларускай мовы.

Скарачэнні

Асвета – часопіс «Асвета» (1924–1929); **Бабарэка-2** – *Бабарэка А.* Збор твораў : у 2 т. Т. 2. Вільня, Беласток : Ін-т беларусістыкі : Беларус. гіст. тав-ва, 2011; **БНТ-2** – Беларуска-навуковая тэрміналогія. Вып. 2. Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва. Мінск : Ін-т беларус. культуры, 1923; **БНТ-4** – Беларуска-навуковая тэрміналогія. Вып. 4. Тэрміналогія логікі і псіхалогіі. Мінск : Ін-т беларус. культуры, 1923; **БНТ-10** – Беларуска-навуковая тэрміналогія. Вып. 10. Тэрміналогія права. Мінск : Ін-т беларус. культуры, 1926; **БНТ-11** – Беларуска-навуковая тэрміналогія. Вып. 11. Тэрміналогія грамадазнаўства. Мінск : Ін-т беларус. культуры, 1926; **БНТ-17** – Беларуска-навуковая тэрміналогія. Вып. 17. Слоўнік бухгалтарскае тэрміналогіі. Мінск : Ін-т беларус. культуры, 1928; **БРіС** – часопіс «Беларуская работніца і сялянка» (1924–1929); **БРС 1925** – *Гарэцкі М.* Беларуска-расійскі слоўнічак. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1925; **БРС 1926** – *Байкоў М., Некрашэвіч М.* Беларуска-расійскі слоўнік. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1926; **Бядуля-3Т** – *Бядуля З.* Збор твораў : у 5 т. Мінск : Маст. літ., 1985–1989. Т. 1–5; **Бядуля 1929** – *Бядуля З.* На зачарованых гонях. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1929; **БНК** – Беларуска-навуковы слоўнік [Электронны рэсурс]. URL: <https://bnkorpus.info> (дата звароту: 01.09.2019); **ВРБС 1933** – Ваенны руска-беларускі слоўнік. Мінск : Беларус. акад. навук, 1933; **Гартны-3Т** – *Гартны Ц.* Збор твораў : у 4 т. Мінск : Маст. літ., 1987–1989. Т. 1–3; **Гартны 1932** – *Гартны Ц.* Наступ на горны : нарысы, апавяданні. Мінск : [б. в.], 1932; **Гартны 1922** – *Гартны Ц.* Сокі цаліны. Ч. 1. Берлін : Навук.-літ. аддз. Камісарыята асветы БССР, 1922; **Гарэцкі-3Т** – *Гарэцкі М.* Збор твораў : у 4 т. Мінск : Маст. літ., 1984–1986. Т. 1–4; **ГСБМ** – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Мінск : Беларус. навука, 1982–2017. Вып. 1–37; **Грыб 2017** – *Грыб Т.* Выбранае. Мінск : Кнігазбор, 2017; **Дзянніца** – газета «Дзянніца» (1916, 1918–1919); **Жылуновіч 1928** – *Жылуновіч З.* Купала Я. : крытыка-біягр. нарыс // *Купала Я.* Збор твораў. Т. 1. 2-е выд. Мінск, 1928. С. 7–36; **Зарэцкі-3Т** – *Зарэцкі М.* Збор твораў : у 4 т. Мінск : Маст. літ., 1989–1992. Т. 1–4; **Звязда** – газета «Звязда»; **Звон** – газета «Звон» (1919); **Інструкцыя 1933** – Інструкцыя па навучанні ваджэнню малага танка. Мінск : Дзярж. ваен. выд-ва, 1933; **Каваль 1959** – *Каваль В.* Выбранае. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1959; **Канкарданс** – Канкарданс беларускай мовы XIX стагоддзя [Электронны рэсурс] / аўт.-склад. Н. М. Сянкевіч. Электрон. Тэкставыя дан. і прагр. (350 МБ). Мінск : Беларус. навука, 2015.; **Караблёў 1930** – *Караблёў Я.* Таямнічае мора. Мінск : Беларус. дзярж. выд-ва, 1930; **КГСБМ** – Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы. Мінск : Беларус. навука, 2015; **Клышка** – *Клышка М. К.* Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. Мінск : Беларус. навука, 2005; **КНБ 1927** – Кастрычнік на Беларусі : зб. арт. і дакл. Вып. 1. Мінск : [б. в.], 1927; **Колас-3Т** – *Колас Я.* Збор твораў : у 20 т. Мінск : Беларус. навука, 2007–2012. Т. 1–20; **Колас 1925** – *Колас Я.* На рубяжы. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1925; **Колас 1923** – *Тарас Гушча.* У палескай глушы. Вільня : Вілен. беларус. выд-ва Б. Клецкіна, 1923; **ЛДСБ** – Літаратурны дадатак да газеты «Савецкая Беларусь» (1928); **Ленін 1939** – *Ленін У.* Да вясковай беднаты. Мінск : Дзяржвыд Беларусі, 1939; **Ленін 1953** – *Ленін У.* Да вясковай беднаты. Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1953; **Ленін 1935** – *Ленін.* Аб прадавольстве і налогу. Мінск : ЛіМ, 1935; **Ленін 1926** – *Ленін.* Аб харчовым падатку. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1926; **Лёсік 1994** – *Лёсік Я.* Творы. Мінск : Маст. літ., 1994; **Лёсік 2003** – *Лёсік Я.* Збор твораў. 1921–1930. Мінск : НАРБ : Логвінаў, 2003; **Луцкевіч 2006** – *Луцкевіч А.* Выбраныя творы. Праблемы культуры, літаратуры і мастацтва. Мінск : Кнігазбор, 2006; **МБС 1920** – *Гарэцкі М., Гарэцкі Г.* Маскоўска-беларускі слоўнік. 2-е выд. Вільня : Выд-ва У. Знамяроўскага, 1920; **Насовіч 1983** – *Насовіч І.* Слоўнік беларускай мовы. Мінск : Беларус. сав. энцыкл. імя П. Броўкі, 1983; **Нёманскі 1984** – *Нёманскі Я.* Творы. Мінск : Маст. літ., 1984; **НК** – часопіс «Наш край» (1925–1929); **НН** – газета «Наша ніва» (1906–1915, 1920); **ПБВС 1927** – Практычны беларускі вайсковы слоўнік. Ч. 1. Мінск : Вайск. Каміс. пры Ін-це беларус. культуры, 1927; **Пэрэльман 1926** – *Пэрэльман Я. І.* Новы задачнік па геаметрыі. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1926; **Полымя** – часопіс «Полымя» (1922–2019); **Працы 1927** – Працы Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. Мінск : Ін-т беларус. культ., 1927; **ПРБС 1926** – *Байкоў М., Гарэцкі М.* Практычны расійска-беларускі слоўнік. 2-е выд. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1926; **РБС 2005** – Русско-белорусский словарь / Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т языкознания им. Я. Коласа. 9-е изд. Минск : Беларус. энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2005. Т. 1–3.; **РБС 1928** – *Некрашэвіч С., Байкоў М.* Расійска-беларускі слоўнік. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1928; **РБС 1937** – Русско-беларускі слоўнік / пад рэд. А. Александровіча. Мінск : Выд-ва Акад. навук., 1937; **СБ** – газета «Савецкая Беларусь» (1920–1933); **СМНН** – Слоўнік мовы «Нашай Нівы» (1906–1915). Мінск : Тэхналогія, 2003–2015. Т. 1–3.; **Статут 1917** – Статут аб выбарах у Устаноўны збор / ператлумачыў з даручэння Усерас. па спр. аб выбарах у Устаноўны збор каміс. З. Жылуновіч. Петраград : Усерас. па спр. аб выбарах у Устаноўны збор каміс., 1917; **Статут 1931** – Статут Усесаюзнага ляснага Камуністычнага саюзу моладзі. Мінск : Белдзяржвыд, 1931; **ТСБМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. Мінск : Беларус. энцыкл. імя Петруся Броўкі, 1977–1984. Т. 1–5; **Фадзееў 1932** – *Фадзееў А.* Апошні з удэгэ : раман / перакл. з рус. мовы Ц. Гартнага. Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі : ЛіМ, 1932; **ЧБ** – часопіс «Чырвоная Беларусь» (1930–1933); **Чорны-3Т** – *Чорны К.* Збор твораў : у 8 т. Мінск : Маст. літ., 1972–1975; **Чорны ЧГЦС** – *Чорны К.* Чалавек – гэта цэлы свет. Мінск : Маст. літ., 2016; **ЭСБМ** – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Мінск : Беларус. навука, 1978–2017. Т. 1–14.; **Arche** – часопіс «Arche»; **Luckevič-BH** – *Luckevič A.* Belaruskaja hramatyka. Č. 1. Fanetyka i etymalohija // Bieder H., Hrsg. Anton Luckevič. Belaruskaja hramatyka. Vil'na, 1916. Oldenburg : BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität, 2017. S. 47–100.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Шакун ЛІМ. *Гісторыя беларускага мовазнаўства*. Мінск : Універсітэцкае; 1995. 271 с.
2. Грабчыкаў СМ. *Цяжкія выпадкі ўжывання блізкіх па гучанню слоў*. Мінск : Выдавецтва БДУ імя У. І. Леніна; 1977. 328 с.
3. Грабчыков СМ. *Межъязыковые омонимы и паронимы. Опыт русско-белорусского словаря*. Минск : Издательство БГУ имени В. И. Ленина; 1980. 216 с.

4. Грабчыкаў СМ. *Слоўнік паронімаў беларускай мовы*. Мінск: Народная асвета; 1994. 478 с.
5. Шаблоўскі А.І. Паранімія як сістэмная адзінка лексікі і лексічная катэгорыя. *Беларуская лінгвістыка*. 1998;48:67–74.
6. Бельчиков ЮА, Панюшева МС. *Словарь паронимов современного русского языка*. Москва: АСТ; 2002. 464 с. Совместное издание с «Астрель».
7. Вишнякова ОВ. *Словарь паронимов русского языка*. Москва: Русский язык; 1984. 245 с.
8. Кунцэвіч ЛП. Паранімія. У: Міхневіч АЯ, рэдактар. *Беларуская мова. Энцыклапедыя*. Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Пётруся Броўкі; 1994. с. 411–412.
9. Вишнякова ОВ. *Паронимы в русском языке*. Москва: Высшая школа; 1974. 192 с.
10. Змачынская ІВ. Дынаміка нормаў беларускай літаратурнай мовы 1930–1950-х гг. (на матэрыяле перакладаў прамоў У. І. Леніна на беларускую мову). У: М. І. Свістунова, рэдактар. *Беларускае слова: гісторыя і сучаснасць. Зборнік артыкулаў па матэрыялах навуковых чытаньняў, прысвечаных памяці прафесара Аркадзя Іосіфавіча Жўраўскага; 27 кастрычніка 2009 г.; Мінск, Беларусь*. Мінск: Права і эканоміка; 2010. с. 66–71.
11. Юрэвіч АК. *Стылістыка беларускай мовы*. Мінск: Вышэйшая школа; 1983. 191 с.
12. Гарэцкі М. *Творы*. Мінск: Мастацкая літаратура; 1990. 629 с.
13. Богущ СЯ. Беларуская справаводчая тэрміналогія 1930-х гадоў: спецыфіка развіцця і функцыянавання. *Беларуская лінгвістыка*. 2013;71:96–102.
14. Лёсік Я. *Збор твораў. 1921–1930*. Мінск: Логвінаў; 2003. 396 с. Сумеснае выданне з Нацыянальным архівам Рэспублікі Беларусь.
15. Баханькоў АЯ, рэдактар. *Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы*. Мінск: Навука і тэхніка; 1994. 463 с.

References

1. Šakun LM. *Gistoryja belaruskaga movaznavstva* [History of Belarusian linguistics]. Minsk: Universitjckaje; 1995. 271 p. Belarusian.
2. Hrabčykaў SM. *Cjazhkija vyypadki wzhyvannja blizkih pa guchannju slow* [Complex cases of word usage pronounced in a similar way]. Minsk: Publishing House of the V. I. Lenin Belarusian State University; 1977. 328 p. Belarusian.
3. Hrabčykaў SM. *Mezh 'yazykovye otonimy i paronimy. Opyt russko-beloruskogo slovaryja* [Cross-linguistic homonyms and paronyms. Record of the Russian-Belarusian dictionary]. Minsk: Publishing House of the V. I. Lenin Belarusian State University; 1980. 216 p. Russian.
4. Hrabčykaў SM. *Slownik paronimaw belaruskaj movy* [Dictionary of paronyms of the Belarusian language]. Minsk: Narodnaja asveta; 1994. 478 p. Belarusian.
5. Shablouski AI. [Paronymy as a systemic unit of vocabulary and lexical category]. *Bielaruskaja linhvistyka*. 1998;48:67–74. Belarusian.
6. Belchikov YA, Panyusheva MS. *Slovar' paronimov sovremennogo russkogo yazyka* [Dictionary of paronyms of the modern Russian]. Moscow: AST; 2002. 464 p. Co-published by the Astrel. Russian.
7. Vishnyakova OV. *Slovar' paronimov russkogo yazyka* [Dictionary of paronyms of the Russian language]. Moscow: Russkii yazyk; 1984. 245 p. Russian.
8. Kuncėvič LP. [Paronymy]. In: Michnievič AJ, editor. *Belaruskaja mova. Jencyklapedyja* [Belarusian language. Encyclopedia]. Minsk: Belaruskaja jencyklapedyja imja Petrusja Browki; 1994. p. 411–412. Belarusian.
9. Vishnyakova OV. *Paronimy v russkom yazyke* [Paronyms in the Russian language]. Moscow: Vysshaya shkola; 1974. 192 p. Russian.
10. Zmachynskaya IV. Dynamics of standard Belarusian norms of the 1930–1950s (based on the material of Lenin speech translations into Belarusian). In: M. I. Svistunova, editor. *Belaruskae slova: gistoryja i suchasnasc'.* *Zbornik artykulaw pa matjeryjalah navukovyh chytannjav, prysvechanyh pamjaci profasara Arkadzja Iosifavicha Zhurawskaga; 27 kastychnika 2009 goda; Minsk, Belarus'* [Belarusian word: history and modernity. Collection of articles based on the material scientific readings, devoted to commemoration of professor Arkadz' Iosifavič Žuraŭski (2009 October 27; Minsk, Belarus). Minsk: Prava i ekanomika; 2010. p. 66–71. Belarusian.
11. Jurevič AK. *Stylistyka belaruskaj movy* [Stylistics of the Belarusian language]. Minsk: Vyshhejšaja shkola; 1983. 191 p. Belarusian.
12. Harecki M. *Tvory* [Works]. Minsk: Mastackaja litaratura; 1990. 629 p. Belarusian.
13. Bohush SJ. Belarusian terminology of the office administration of the 1930s: specificity of development and functioning. *Bielaruskaja linhvistyka*. 2013;71:96–102. Belarusian.
14. Losik J. *Zbor tvoraw. 1921–1930*. [Collection of works 1921–1930]. Minsk: Logvinaw; 2003. 396 p. Co-published by the National Archive of the Republic of Belarus. Belarusian.
15. Bachankou AJ, editor. *Leksikalogija suchasnaj belaruskaj litaraturnaj movy* [Lexicology of the modern standard Belarusian language]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1994. 463 p. Belarusian.